

ХОТИН 1621: ВІЙНА, МІФ І ПАМ'ЯТЬ

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2022. – С. 68–88
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2022. – pp. 68–88
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2022.55.68-88>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(478) «1621»

© Михайло Чучко* (Чернівці)

УЧАСТЬ МОЛДАВІЇ І ВАЛАХІЇ У ХОТИНСЬКІЙ ВІЙНІ 1621 РОКУ

Стаття присвячена малодослідженій проблемі участі у Хотинській війні 1621 року, що точилася між річчю Посполитою та Османською імперією, залежних від Оттоманської Порту князівств Молдавії і Валахії. Автор відзначає, що під час цього польсько-османського воєнного конфлікту, вирішальна битва якого відбулася під Хотином, війська правителів придунайських князівств брали участь у воєнних діях, а самі господарі, спершу Александру Ілляш, а відтак Раду Міхня, через критянина Костянтина Батісту Вевеллі відіграли важливу посередницьку роль у проведенні мирних переговорів між османською та польською сторонами.

Упродовж Хотинської війни султан змінив правителя Молдавії Александру Ілляша, який не зумів запобігти спустошливим рейдам країною польських і козацьких загонів, що грабували населення. Лише пиркелаб Мирон Барновський зумів організувати опір полякам у околицях Хотина, діючи разом із загонами буджакських татар Кантеміра-мурзи. За умовами мирної польсько-османської угоди Хотинський замок було повернуто Молдавському князівству.

Ключові слова: Хотинська війна, Османська імперія, Річ Посполита, Молдавія, Валахія, Хотин.

Mykhailo Chuchko (Chernivtsi)

PARTICIPATION OF MOLDOVA AND WALLACHIA IN THE KHOTYN WAR OF 1621

Abstract. The article is devoted to the little-studied problem of participation in the Khotyn War of 1621, which took place between the Commonwealth and the Ottoman Empire, the principalities of Moldavia and Wallachia, dependent on the Ottoman Porte. The author notes that during this Polish-Ottoman military conflict, the decisive battle of which took place near Khotyn, the troops of the rulers of the Danube principalities participated in hostilities. and they themselves played an important mediating role in the peace negotiations between the Ottoman and Polish sides.

On the march to the theater of operations, the army of Sultan Osman II was joined by 6-7 thousand soldiers of the Wallachian governor Radu Mihnea and 5 thousand soldiers of the Moldavian governor Alexandru Iliash, who had previously fled from Iași to Roman. And at first, only Myron Barnovsky managed to organize resistance to the advanced Polish detachments that arrived in the vicinity of Khotyn, who later, together with detachments of the Khan Temir Budzhak Tatars, also continued to attack Polish foragers.

At the end of August, on the way to Khotyn, Osman II removed from power the Moldavian governor Alexandru Iliash, who failed to prevent the devastating raids by the country of Polish and Cossack detachments that robbed the population. Temporarily, the duties of the prince of Moldavia were entrusted to the voivode of Wallachia, Radu Mihnea.

* д.і.н., професор кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

On the field of the Battle of Khotyn, the troops of Radu Mihnea - the Vlachs and the Moldavians were located between the Aleppo and Damasc units. By order of the Sultan, the Moldavians built a bridge across the Dniester for the Ottomans, and the protection of this bridge was entrusted to the Vlachs.

Detachments of the Danubian principalities, together with other units, including the Tatars, also participated in the battles near Khotyn, in particular, they took part in the assaults of the Polish positions by the troops of the Sultan on September 6 and 28.

In parallel with the military clashes, negotiations were underway to resolve the conflict, which began with the mediation efforts of the Moldavian prince Alexander Ilias and the Wallachian governor Radu Mihnea almost immediately after the start of the war. Later, the voivode of Wallachia Radu Mihnea acted as an intermediary in the negotiations between the Ottomans and the Polish side, who, through the Cretan Constantine Batista Vevelli, played an important mediating role in their conduct.

These negotiations culminated in the signing of the Polish-Ottoman peace agreement on October 9, 1621, under which the Khotyn castle was returned to the Moldavian principality.

Key words: Khotyn War, Ottoman Empire, Rzeczpospolita, Moldavia, Wallachia, Khotyn.

Хотинська війна 1621 року посідає важливе місце в минулому країн Центрально-Східної Європи, ставши поворотним моментом в міжнародному становищі Речі Посполитої, Османської імперії, а також васальних від Оттоманської Порти придунайських країн – Молдавії та Валахії, які надавали османам в цій війні як дипломатичну, так і військову допомогу, а територія Молдавської землі стала театром бойових дій між військами противників¹.

Варто відзначити, що польсько-османський воєнний конфлікт 1621 р., відомий в історіографії як Хотинська війна, загалом досить докладно вивчений як зарубіжними, так і вітчизняними істориками. Особливо це стосується висвітлення бойових дій під Хотином та дипломатичної сторони конфлікту². Водночас проблема участі у воєнних діях та мирних перемовинах під час Хотинської війни 1621 року залежних від Порти Молдавії і Валахії й донині залишається дослідженою недостатньо, обмежуючись кількома дотичними до теми публікаціями та оказіональними згадками в узагальнюючих працях з історії придунайських князівств³.

Зважаючи на це, зупинимось на окресленій проблемі у пропонованій статті більш докладно, використовуючи широке коло наявних джерел – документів, літописів, щоденників, спогадів, описів, повідомлень тощо⁴, які дозволяють досить повно висвітлити як воєнний, так і дипломатичний аспекти участі Молдавії і Валахії у польсько-османському конфлікті 1621 р.

Корені конфлікту між Річчю Посполитою та Османською імперією, розв'язкою якого стала кровопролитна битва під Хотином 1621 року, крилися у суперечностях між країнами – регіональними лідерами, що змагалися за домінування в Центральній та Південно-Східній Європі, а також у прагненні Польсько-Литовської держави встановити свій контроль над залежною від Порти Молдавською землею, а в разі створення сприятливої ситуації, також над Валахією і, у перспективі, Трансильванським князівством⁵. Характерно, що загострення відносин між імперією османів та Річчю Посполитою через домінування в Молдавії припало на час початку в Центральній Європі Тридцятилітньої війни (1618 – 1648 рр.), останнього великого релігійного конфлікту між протестантами та католиками і стало її відголоском у Східноєвропейському регіоні. Не останню роль тут відіграв князь Трансильванії Бетлен Габор – османський васал, який виступив на боці протестантів у війні проти Священної Римської імперії⁶.

Зазнавши серії поразок від Габсбургів, ще навесні 1620 р., противники Католицької ліги, за посередництва Бетлена Габора, спрямували свої дипломатичні зусилля на загострення конфлікту між Річчю Посполитою і Османською імперією. На їхнє переконання, зростання активності османів на європейському театрі (а Оттоманська Порта саме тоді була цілковито захоплена війною на Сході – з шийтським Іраном) мало настрахати Габсбургів та зробити їх поступливішими у справі укладення миру з імперськими станами. Зрештою, після переконливих закликів Бетлена Габора, Осаяна Порти таки пішла на загострення відносин з Польською Короною, яка намагалась використати будь-яку слушну нагоду для втручання в справи Молдавії, маючи на меті як мінімум утвердити на престолі князівства пропольськи налаштованого господаря, а у перспективі – прагнула підпорядкувати Молдавську землю Речі Посполитій⁷.

Після низки молдавських авантур польських магнатів, які носили приватний характер, на початку осені 1620 р. у справі Молдавії, побачивши сприятливу нагоду для встановлення там свого домінування, втрутилася офіційна Варшава, направивши до Молдавії коронну армію на чолі з великим коронним гетьманом Станіславом Жолкевським, який почав воєнні дії проти османів. Офіційним приводом для початку кампанії стала підтримка молдавського воєводи Гаспара Граціані, противника Бетлена Габора, якого султан хотів усунути з престолу через його контакти з Річчю Посполитою. При появі польського війська господар негайно перейшов на бік поляків, які увійшли до прикордонної молдавської фортеці Хотин над Дністром, що надалі стала для коронної армії важливим форпостом для розгортання воєнних дій в Молдавській землі. У Речі Посполитій плекали надію, що в разі успішного походу проти османів будуть встановлені союзницькі відносини не лише з Молдавією, але й з Валаською землею, а у перспективі до цього союзу планували залучити також Трансильванське князівство. Однак ці сподівання так і не справдилися. 19 вересня 1620 р. османські війська сердара Іскандера-паші, бейлербея Сілістри, разом з кримськими татарами калги Шагін-Герая та підрозділами трансильванців, буджакських татар і валахів у битві біля с. Цуцора завдали коронній армії поразки. Під час відступу до Могилева великий коронний гетьман С. Жолкевський загинув у бою, а його союзника – молдавського воєводу Гаспара Граціані – вбили бояри⁸.

Тим часом молодий султан Осман II уклав мир з Іраном. Але результатами війни з іранськими кизилбашами він залишився незадоволений. Падишаху була потрібна блискавична переможна воєнна кампанія, здатна піднести престиж імперії османів, який дещо похитнувся. Втручатися в масштабний міжнародний конфлікт проти Габсбургів, до якого заохочував султана князь Трансильванії Бетлен Габор, Осман II не наважився, а натомість зосередився на підготовці походу проти ослабленої поразкою під Цуцорою Речі Посполитої, яка нерозважливими діями в Молдавії 1620 року дала привід для війни з Портою⁹.

Султан Осман II вважав, що нову армію Річ Посполита зібрати не зможе, а тому вже наступного 1621 року йому вдасться перемогти поляків без особливих зусиль. І хоча в оточенні молодого запального падишаха були противники війни з Польсько-Литовською державою, султан остаточно визначився з планом майбутньої воєнної кампанії: розбити польсько-литовське військо в генеральній битві і відтак піти в глиб Речі Посполитої, а в тили противника спрямувати татарські загони¹⁰. Хитка ситуація, в якій опинилася Річ Посполита після поразки під Цуцорою, змусила керівництво держави мобілізувати всі сили перед османською небезпекою. Цього разу Польська Корона навіть змушена була заручитися підтримкою козаків Війська Запорозького, яких в 1620 р. проігнорували¹¹. Командувачем польсько-литовської армії, яка мала виступити проти османів, призначили досвідченого воєначальника, великого гетьмана литовського Яна Кароля Ходкевича¹².

Польське командування планувало вести війну з султаном Османом II на чужій території, але повільний збір посполитого рушення, яке мав очолити король Сигізмунд III Ваза, змусив великого гетьмана литовського Я. К. Ходкевича, у якого було на перших порах лише 14 000 вояків, відмовитися від плану зайняти придунайські князівства Молдавію й Валахію та здійснити похід на Нижній Дунай і вдатися до оборонної тактики, очікуючи зустрічі з армією султана Османа II, укріпившись під прикордонною молдавською фортецею Хотин, де з 1619 р. розташовувався польський гарнізон¹³.

1 серпня передові з'єднання коронного війська, що стояли табором біля Оринина, під проводом коронного регіментаря, польного гетьмана Станіслава Любомирського, переправилися до Хотина¹⁴. Коли передові польські загони стали табором під Хотиним, хотинський пиркелаб Мирон Барновський*, уродженець с. Топорівці Чернівецької волості, який, відповідно до своїх функціональних обов'язків мав пильнувати безпеку молдавського прикордоння, не маючи достатніх сил, щоб затримати чисельно переважаючого противника, спираючись, очевидно, на місцевих служиторів, вдався до партизанської тактики боротьби з ним¹⁵. Зокрема, учасник Хотинської кампанії люблінський воєвода Якуб Собеський занотував у своєму щоденнику, що 14 серпня «якийсь волох, Бернацький, ватажок зграї розбійників, ховаючись в сусідніх лісах, нападав із засідки на тих, які

* Мирон Барновський був родичем по материнській лінії воєводського роду Могил. У 1626 р., після смерті в 1622 р. першої дружини Антемії, він одружився вдруге на доньці воєводи Радуги Міхні (див: Ș. S. Gorovei, *Neamul lui Miron vodă Barnovschi*, p. 299-312).

там рубали дрова або пасли худобу, при чому захопив багато коней, возів і людей, з яких 50 чоловік втекло.

Проти розбійників здійснили похід: Коначовський, людина заповзятлива, сотник, який відзначився під начальством Лісовського в московських війнах, і молдавський дворянин Бичек, ще раніше відомий як прихильник поляків»¹⁶.

Утім, людям М. Барновського, що чинили опір полякам в околицях Хотина, вдалося уникнути розгрому від противника¹⁷. Пізніше, разом з татарами мурзи Кантеміра, пиркелаб розгорнув під Хотиним широкомасштабну партизансько-диверсійну діяльність на комунікаціях польського війська¹⁸. Літописець Мирон Костін пише, що за це М. Барновський був відзначений «султаном за служби його при Хотині, а тим паче татарськими бєями, особливо Кантеміром»¹⁹.

Тим часом польний гетьман С. Любомирський направив у глиб країни чати для спустошення її території²⁰. Вони дісталися аж до молдавської столиці Ясс, захопивши і спаливши це місто, а з того, що зібрали в країні грабунком, як свідчить літописець М. Костін, поляки годувалися увесь час, що стояли під Хотином²¹. Один із загонів був направлений до Сучави. Цим підрозділом командував ротмістр козаків Копіцінський. При ньому був молодий молдавський боярин Лупу Бучок (син страченого турками великого ворніка Долішньої землі Кості Бучока – соратника воєводи Г. Граціані). Їхній загін подолав за Прутом шість миль для здійснення рекогносцировки. Як слідує з реляції, відомостей про присутність турків у Молдавії вони не здобули і нікого не бачили, а повертаючись назад до табору привели лише одного молдавського боярина, якого зловили на пасіці. Пізніше великий гетьман заборонив посилати чати в глиб Молдавії²². Одні вбачали в цьому його піклування про безпеку посланця Т. Шемберка, висланого для перемовин і водночас для збору інформації, якого могли вбити з помсти за вчинене польськими чатами розорення турки або молдавани, інші вважали це поступкою великого гетьмана на клопотання Петра Могили, який претендував на престол Молдавії у ролі васала Речі Посполитої²³.

Зокрема, Я. Собеський стверджував, що «Ходкевич з невдоволенням дивився на ці напади, бажаючи швидше лагідністю, ніж насильством схилити на бік Речі Посполитої цю християнську країну; найкращим же доказом її довіри і дружнього ставлення до Польщі міг служити Петро Могила, син Симеона, колись воєводич молдавський, нині вигнанець, осиротілий за смертю Жолкевського, який особливо протегував йому. Тепер він всі свої надії покладав на допомогу Ходкевича, і між ними встановилися найближчі стосунки»²⁴.

А тим часом до театру бойових дій, де вже почали концентруватися польсько-литовські війська, повільно рухалася османська армія. Покинувши в першій половині травня Константинополь, 70-тисячне військо Османа II лише 11 липня досягло Дунаю, а 18 липня завершило переправу на його лівий берег. До османської армії приєднався валаський господар Раду Міхня з 6-7 тисячами вояків. При самому воєводі було 1800 кіннотників. Частина мобілізованих валахів несла сторожу над Дунаєм в кількох місцях, де турки мали переправлятися. На маршруті слідування в османській армії ширилося дезертирство, зокрема в рядах яничар, але султан очікував підходу нових турецьких підрозділів та військових сил інших васалів Порти – кримських і буджакських татар, а також війська молдавського господаря²⁵. Господар Молдавії у цей час, як впливає з реляції одного польського шпигуна за 30 червня – 14 липня 1621 р., перебував під Яссами і мав «при собі волохів, турків і татар, загалом 2000»²⁶.

19 серпня 1621 р. польсько-литовська армія, що налічувала 35-60 тисяч, була зібрана під Хотинською фортецею в укріпленому таборі²⁷. Ще перед початком збройних сутичок поляки спалили у місті всі дерев'яні будинки, щоб їх не міг використати противник. Вціліла лише мурована православна церква, яку польські гайдуки згодом використали як оборонний об'єкт²⁸. На польський табір та комунікації його оборонців чинили напади татари та люди М. Барновського²⁹. У самому таборі з нетерпінням чекали на прибуття козацького війська, з розпачем очікуючи появи османської армії до появи козаків, які затримувалися десь на сході Молдавії³⁰.

Козацький гетьман Яків Бородавка Неродич, переправившись 8 серпня 1621 р. під Могилевом через Дністер у Молдавію з 45 тис. козаків Запорозького Війська, неспішно рухався під Хотин, розпустивши козацькі загани для спустошення молдавської території й захоплення здобичі³¹.

Зокрема, за свідченням сучасників, окремі чати козаків повернули на південь до м. Сороки і дощенту його спалили³². Вони також розорили Оргеївську волость. Молдавський господар

Александру Ілляш, побоюючись козаків, які перед тим захопили кілька його придворних, утік зі своїм найближчим оточенням зі столиці Молдавії м. Ясси до Романа. Піддані господаря теж масово втікали від війни. Не маючи розпоряджень, настрахані козаками, втекло багато вірмен і молдавських бояр, які зібрались на ярмарок. Багато втекли з міста до татар або подалися до букових лісів, з яких їх намагався згодом повернути назад молдавський воєвода з прибічними татарами. Велика кількість втікачів у страху перед козаками перебралися за р. Сучава, де сподівалися знайти порятунк у горах³³.

Коли передові частини війська Османа II 16 серпня прибули до Цуцори, молдавський господар Александру Ілляш зустрів їх з 5-тисячним загоном молдаван і татарами, які були при ньому. Туди ж прибув валаський воєвода Раду Міхня. Саме під Цуцорою відбулася концентрація збройних сил султана, про що 20 серпня польські шпигуни повідомили своє командування³⁴.

У цей час козацькі чати, що спустошували східну та центральну частини Молдавії, захопили значну здобич. Так, вони здобули кілька сотень голів великої рогатої худоби³⁵.

Окремі козацькі чати задля розвідки та спустошення території ходили до міст Котнар та Сучава³⁶. У Сучаві лише повині врятувала жителів від нападу і грабунку козаків. Це чудо сучасники приписували заступництву св. вмч. Іоанна Нового Сучавського, регулярні молебні біля мощів якого організовував тоді в місті Сучавський і Молдавський митрополит Анастасій (Крімка). Зокрема, Київський митрополит Петро (Могила) стверджував, що свідчення про це чудо св. вмч. Іоанна Нового в Сучаві докладно переповів йому 3 серпня 1629 року в Печерському монастирі ієромонах Варлаам, «отъ Молдовлаийския земля, отъ Мирона Бернавского воеводы посланный», за словами якого: «Въ лето ах “ ” [16 “ ”. – М.Ч.], егда нечестивый царь агарянский султан Осман прииде под Хотин братись с царством полским (иже с студом, Божию помощию, ничтожеуспев против ристианом, на свою погибель възвратись, възращбося от свои воин, абие убиен бысть), – козаки запорозтии, ижеидяху противымъ, не просто идоша ко Хотиню, идеже польское войско бяше, ь устремишась на Сочавский градъ, еже разграбити его (вси бо нарочитыи и богатыи тамо собралися бяху), и уже приближившися имъ реци, нарицаемая Сочава, уведено бысть во граде, якъ множество козаковъ об-онъ поле реки суть. Граждане и вси, тамо тогда сущии, все, еже имяху, внесоша въ горный градъ: и жены и дети. Митрополит же тогда сущий, Анастасий Кримковичъ, съ иереи възхоти по обычаю внести отъ митрополии въ вышний градъ и мощи святого великомученика Іоанна новаго; и егда приидоша взятии, не возмогоша поднести е отъ места его (сице бо всегда чудотворить благодатию Божию, егда въ нужди градъ избавлень бытии имать отъ враговъ належащихъ ему). Познавше по семъ избавление свое, не к оружиямъ, ниъ на брань, нъ на молитву и постъ устремишась съ всемъ множествомъ, иже бяху ь граде, молящее Бога и святого Іоанна, угодника его, о избавление. Егда же приидоша козаки к реце, уже к граду преити хотящее, – оле чудо! – река, юже и пеше люди тогда переходжаху, въ мгновение ока сице наводнися, якъже никогда же прежде сичевому наводнению бытии. Они жъ, видивше се, устрашишась и начаша отступати; вода же вельми множашесь и страшно разливашесь. Зрящимъ же имъ чудо сие и немогущимъ более ждати, поидоша: и тако градъ избавися молитвами святого Іоанна, новаго мученика. Отъ тогдашнего убо време митрополить съ всемъ клиросомъ и съ епископы уставища по свей земли Молдовлахийской праздновати день той, въ онъ же избави ихъ Богъ отъ толикаа беды, сиестъ месяца “ ”. Творять же въ митрополии въ той день литию, обходящее церковь съ мощми святого Іоанна, благодарящее Бога, преславно отъ толикаа беды избавившаго ихъ молитвами святого великомученика Іоанна новаго»³⁷.

27 серпня козацький загін чисельністю 260 осіб, що повертався до основної частини війська від Котнарі та Сучави, зіткнувся біля гирла річки Редеуць, що є притокою Пруту, з татарами³⁸. Не в змозі розбити козаків самотужки, які завзято оборонялися, татари звернулися по допомогу до турків. Осман II наказав розбити козаків, частина з яких пробилася і засіла у печері між скал, а частина укріпилася в таборі. Османи обстрілювали оборонців з гармат і безперервно атакували. Зрештою, близько трьох десятків уцілілих козаків зробили спробу прорватися з оточення, але були схоплені турками. За наказом султана полонених стратили, залишивши в живих лише двох козаків, одного з яких Осман II відпустив до своїх, щоб той переконав козаків відступитися від поляків. Причому з такими пропозиціями султан уже неодноразово звертався до козацтва й раніше³⁹.

В кінці серпня на шляху до Хотина султан усунув від влади молдавського господаря Александру Ілляша, оскільки з'ясувалося, що він виявив недбалість при переході османського війська, у

полагодженні мостів і облаштуванні складів продовольства та зволікав із приєднанням до армії Османа II, а ще посилав допомогу полякам⁴⁰. За донесенням польських шпигунів, очікуючи свого зміщення, Александру Ілляш нібито намагався розчлунити османів, приготувавши чи то султану, чи візиру окуту сріблом карету, а також виганяв з букових лісів підданих, що повтікали з Ясс, повертаючи їх назад⁴¹.

Та це не врятувало господарю посаду, хоча, можливо, вберегло від страти. 15 вересня 1621 р. один італійський агент доносить зі Стамбула звістку про усунення султаном 20 серпня Александра-воєводи від влади та його, нібито, страту разом з деякими іншими сановниками країни за звинуваченням у невиконанні своїх обов'язків⁴².

Насправді Осман II зберіг колишньому молдавському господарю життя, звелівши його лише заарештувати та закувати в ланцюги. Під час Хотинської битви Александру Ілляш перебував у таборі султана, прикутий до гармати. Згодом його відправили до в'язниці в Константинополь⁴³. Тимчасово обов'язки господаря Молдавії було доручено виконувати валаському воєводі Раді Міхні⁴⁴, оскільки новий господар Штефан IX Томша був затверджений султаном на престолі Молдавії лише 27 жовтня⁴⁵.

1 вересня, пославши перед тим авангард на чолі з полковником М. Дорошенком⁴⁶, до польського табору під Хотиним прибули основні сили козацького війська, які затрималися через рейди окремих загонів у глиб молдавської території та бої з татарами, які своїми нападами (зокрема, 28 та 30 серпня) мали затримати козаків до підходу турків. Для Я. Бородавки затримка Війська Запорозького в дорозі не минула безкарно. Йому поставили у вину загибель 5 тис. козаків, посланих ним на чати в Молдавію за здобиччю, усунули від командування і згодом, 8 вересня, стратили, а командування перебрав на себе нещодавно прибулий з перемовин у Варшаві Петро Конашевич Сагайдачний. Упродовж 1-8 вересня до Хотина переправилося 16-тисячне військо королевича Владислава, який прибув із табору у Жванці та очікував спорудження нового мосту⁴⁷.

Власне бойові дії під Хотиним розпочалися 2 вересня, коли передові частини султанського війська прибули в його околиці і одразу напали на загін козаків, змусивши тих відступити у табір, що розташовувався вгорі над Дністром⁴⁸.

Потім підійшла решта армії падишаха, до якої приєдналося 130-тисячне військо кримського хана Джанібека-Герая, що стало табором позаду турецької армії, а Кантемір-мурза з 80 тисячами татар одразу після прибуття під Хотин переправився через Дністер на польський бік, став табором на березі ріки і захопив дорогу на Кам'янець⁴⁹.

Обравши оборонну тактику, великий гетьман литовський Я. К. Ходкевич очікував прибуття посполитого рушення. Через це землі Польсько-Литовської держави стали практично беззахисні від набігів татар, які із-за Дністра робили глибокі рейди в глиб польської території та перетинали комунікації, що вели з Кам'янця до Дністра, створюючи у польсько-литовському війську проблему з постачанням продовольства і фуражу. Міст, який польські інженери побудували під час переправи війська на молдавський бік Дністра, був зруйнований течією. Щоб побудувати новий міст через Дністер, поляки зруйнували красиву православну церкву у Волощині, збудовану за грецьким зразком (очевидно, це був монастирський храм хотинської чернечої обителі – метохії монастиря Путна, що розташовувався на схід від фортеці. – М.Ч.). Міст був побудований, але не минуло й трьох днів, як він розвалився⁵⁰. Найбільш вірогідно, його зруйнувала сильна течія, а також колоди, які спрямовували на міст молдавани⁵¹.

Брак продовольства, його дорожнеча викликали невдоволення у польських вояків, які свою злість стали виміщати на місцевих купцях, вбачаючи в них, як і загалом в жителях Молдавії, шпигунів і ворогів, нападаючи на них⁵². Найбільшого розголосу набув напад жовнірів на молдавських купців у Хотині, що стався 5 вересня⁵³. За свідченням Й. Єрлича, «у замку Хотин в яру перебували близько ста торговців з Молдавії, у яких наші слуги й інший люд брали їжу і випивку – за гроші або за заставу.

Серед цих людей є не тільки чоловіки, але і жінки з дітьми – вони запевнені польським командуванням, що їхньому життю нічого не загрожує, однак днем вони піддаються нападу розлюченого натовпу з табору, заводили якого кричать, що діють за наказом гетьмана Ходкевича. Молдаван звинувачують в задумі таємно підпалити польський табір і перебігти до турків, справжня ж причина – банальне бажання солдатні пограбувати торговців. Ходкевич, природно, нічого

подібного не наказував. Щоб не залишати живих свідків, всі пограбовані перебиті: десятки були скинуті з моста, жінки і діти не були в безпеці – навіть їм зв'язали руки і ноги, коли їх кинули в річку, вони не потонули швидко. Вони ще могли плавати, тому, щоб убити їх, покидькам довелося стріляти по них зі своїх мушкетів. Інших скинули з високого замкового мосту. Звістка про погроми досягає великого гетьмана. Відряджений загін розігнав натовп і зловив призвідників, які були повішені за свої злочини»⁵⁴. Натомість німецький найманець, відображаючи бачення цієї події в рядах жовнірів, стверджував, що «у цей час понад 40 волохів-чоловіків, жінок і дітей кинулись в Дністер і потонули. Це сталося, коли вони запалили табір і хотіли зрадити»⁵⁵.

6 вересня падишах наказав молдаванам побудувати для османів міст через Дністер. Цей турецький міст виявився настільки міцний, що по ньому османи могли перевозити на свою сторону гармати, які тягли по 18 і по 24 пари волів. Через османський міст чимало було перегнано татарами людей, худоби та провіанту, награваних на Поділлі⁵⁶. З лівого боку охорону турецького мосту через Дністер було доручено волохам Раду Міхні⁵⁷.

7 вересня Осман II основні свої сили зосередив на штурмі укріпленого табору противника, у якому сконцентрувалися польсько-литовські війська та козаки Війська Запорозького. Упродовж всього місяця вересня війська падишаха, зазнаючи значних втрат, без успіху, раз за разом, пробували оволодіти укріпленнями противника, надаючи особливої ваги здобуттю табору козаків, які своїми вилазками особливо дошкуляли османському володарю. Загони придунайських князівств разом з іншими підрозділами, зокрема татарами, також брали участь у боях під Хотиним. На полі Хотинської битви війська валаського господаря – валахи і молдавани розташовувалися між алепськими і дамаськими підрозділами (які стояли перед північно-західною та північною оборонною лінією польського табору) та військом татарського хана, розміщеним під лісом⁵⁸. За свідченням «Кам'янецької хроніки», коли польські війська вийшли в поле, турки проти них не виступили, але з тилу із-за Хотина напали молдавани і валахи з татарами, проте успіху не досягли через польську засідку в лісі. У цьому бою, що відбувся 7 вересня, поляки використали як фортифікаційне укріплення хотинську кам'яну церкву, де засіло 100 гайдуків з гаківницями, і вони схопили двох татар та молдаванина. А ще принесли гетьману відрубані голови»⁵⁹.

Паралельно з військовими зіткненнями йшли переговори про врегулювання конфлікту, які почалися за посередницьких зусиль молдавського господаря Александру Ілляша та валаського воєводи Раду Міхні майже одразу після початку війни. Завдяки активності при польському дворі Александру Ілляша у великого візира в Константинополі з'явився посол Речі Посполитої, але його місія виявилася невдалою через початок бойових дій⁶⁰. У подальшому посередником у перемовинах між османами і польською стороною виступив воєвода Валахії Раду Міхня, посланець якого уродженець Криту Костянтин Батіста Вевеллі неодноразово відвідував табір коронного війська під Хотиним і відіграв у перемовинах важливу роль⁶¹. Ованес Кам'янецький, автор «Історії Хотинської війни» так описував початок перемовин про мир за посередництва Раду Міхні 12 вересня: «У понеділок серпня з'явився якийсь Костянтин, син Батісти, – посланець турецької сторони, – і постав перед добрим воєначальником Ходкевичем. Вклонившись, він почав говорити про перемир'я та полюбовну угоду і сказав: «Надішліть посла до господаря Богданії Раду, щоб і Раду, постійно перебуваючи разом з візиром та радниками, прагнув встановити мир між обома сторонами»⁶². Про перемовини, що велися між противниками через Батісту – посла валаського воєводи Раду Міхні – згадував також у своїй хроніці Й. Єрлич⁶³.

Миколай Мархоцький записав у своєму «Діаріуші», що 14 вересня «через Бевелі, котрий до нашого обозу приїжджав від імені Радула, воєводи мультянського, схилиючи до переговорів, вислали пани гетьмани п. Якуба Желінського до турецького обозу»⁶⁴. Про це посольство згадує також Я. Остророг⁶⁵.

Між тим воєнні дії під Хотиним затягувалися. 24 вересня у Хотинському замку внаслідок хвороби помер командувач польсько-литовсько-козацького війська Я. К. Ходкевич⁶⁶. Поки визначалися з наступником, польська сторона тримала цей факт у секреті від османів і навіть затримала їхнього посла одразу по поверненні польського посланця. За свідченням автора «Історії Хотинської війни» Ованеса Кам'янецького, коли посла Якуб Зелінський і Костянтин Батіста Вевеллі «ознайомили молодшого воєначальника – старосту Сентомірського – з відповіддю турків, як і було наказано останніми. [Поляки ж] схопили Батісту – сина і два дні тримали під вартою, щоб він не дізнався

і не доніс невірним про смерть великого полководця, поки сам [Сендомірський] буде радитися з королевичем – яким чином відправити прибулого турецького посла»⁶⁷.

Звістка про смерть Я. К. Ходкевича, якого замінив як командувач королевич Владислав, заохотила османів до нових штурмів⁶⁸. Проте похолодання 27 вересня гнітюче вплинуло на турків, не готових до подібної погоди.

Після усунення з посад великого візира та аги яничар, Осман II 28 вересня 1621 року здійснив останню спробу генерального штурму польського табору, у якому мали взяти участь усі його війська, і не лише турки, але й молдаване та валахи. Розповідаючи про подробиці цього завершального великого бою, Ованес Кам'янецький констатував, що «у вівторок Осман наказав голосно сповістити в таборі всьому своєму війську, щоб з цього дня всі від малого до великого були готові до бою, якщо ж хто не послухається наказу – розпрощається з життям.

Тоді воєначальники та командири з великою обережністю почали готувати вершників і піхотинців – турків, богданійців, мінтійців, румелійців, боснійців, анатолійців, татар і всі племена, які прибули здалеку, поки ніхто не залишився в таборі, крім 2000 солаків – наближених султана, 4000 яничар і стільки ж секіроносців, тобто балтаджі. Все ж інше військо Осман разом з слонами направив на християн, кажучи: «те, що повинно статися – станеться сьогодні! Або ви розіб'єте нашого ворога, або всі одночасно загинете»⁶⁹.

Невдале завершення штурму і великі втрати особового складу дуже вплинули на моральний дух султана. За словами Ованеса Кам'янецького, «Осман був сильно вражений цим, в глибокій печалі він віддався сумнівам, зневірився у всьому і в великому горі оплакував свою невдачу, внаслідок якої позбувся багатьох мужніх воїнів. Після цього [турки] не наважувалися вступити в бій, але мимоволі, змирившись, твердо бажали встановити мир.

У цій останній, великій битві з війська правовірних упав, по-перше, тисячник мадярів на ім'я Фекеті – чоловік випробований у всіляких військових звичаях. З ним загинули 28 чоловік, що закінчили в цей день життя від меча. Сторона ж невірних [втратила] незліченно більше, але приблизно нарахували стільки: піших – 4000, кінних воїнів – 3000, богданійців і мінтійців – 6000, поранених же шаблями і ядрами – більше 10000. Їх клали на вози і везли в свій табір, але із загиблих брали лише знайомих і воєначальників, а інших – одних кидали в річку, інших ховали тут же, других залишали на місці в якості їжі собакам і диким звірам»⁷⁰. Звичайно, ці дані вірменського хроніста значно перебільшені, але втрати у війську султана були великими – турецькі підрозділи втратили близько 14 тис. вбитими, кримські татари кількасот воїнів, а молдаване і валахи – відповідно 1700 та 1300 вояків⁷¹.

Отже, блискавичної перемоги у воєнному конфлікті з Річчю Посполитою в Османа II не вийшло, а довготривалої війни Порти намагалася уникати, до того ж у османському таборі відчувалося невдоволення через брак пороху, продовольства, неготовність до настання холодів та значні людські втрати під час боїв, а також з огляду на звістку про наближення короля з посполитим рушенням до Львова. Водночас Річ Посполита відчувала певні труднощі, з огляду на брак продовольства і пороху в армії під Хотином, повільний рух до театру бойових дій посполитого рушення на чолі з королем та шведську інтервенцію в Ліфляндії. Тому обидві сторони стали схилитися до примирення на умовах, прийнятних для противника⁷².

Автор «Думи Хотинської» у віршованій формі змальовує ці кроки до примирення між султаном Османом II і поляками за посередництва Раду Міхні так: «Зневірилися турки, поганські юнаки.

Не хочуть більше у полі битися з поляками,

Через молдавана миру шукає переможений

Цар турецький»⁷³.

Після призначення 17 вересня великим візиром Делавер-паші замість усунутого Хусейн-паші, досі неофіційні османсько-польські переговори, що провадилися за посередництва господаря Раду Міхні та за безпосередньої участі його посланця Костянтина Батісти Вевеллі, який представляв перед польською стороною інтереси Османської Порти, набули офіційного характеру⁷⁴.

29 вересня 1621 року польські представники Станіслав Журавінський і Якуб Собеський повинні були виїхати для подальших переговорів⁷⁵. Отримані послами інструкції повторювали положення раніше укладених договорів. По прибутті послів з ними зустрівся воєвода Раду Міхня, який подав полякам список пропозицій зі свого боку⁷⁶. За спогадами Я. Собеського, при їхній зустрічі господар

також пригадав польським посланцям «недавній напад козаків на землі: Оргіївську та Сорокську і наполягав на видачі всієї їхньої старшини в руки Османа», а послі «відповіли лише, що після оголошення турками війни всі ворожі заходи були дозволені. Окрім того негідно з огляду на відомі здавна чесноти та правдивість поляків видавати на втіху ворогу тих, які були нашими товаришами в битвах. Нарешті, якщо вже необхідно покарати запорожців як порушників миру, то слід точно так само вчинити з Бернаським, Кантеміром та всією татарською старшиною»⁷⁷. Він також зауважував, що «Радул без жодного приводу вигадував різні причіпки і труднощі, скаржився на Цецорський похід Жолкевського, як на головну причину турецької війни, але отримавши у відповідь, що гетьман був викликаний Скіндер-пашою і вважав за краще перенести військові дії із землі Вітчизни у ворожу, замовк перед справедливістю аргументів». Серед обговорюваних питань важливим стало питання про данину, яку османи вимагали від поляків. Польські послі відразу стали заперечувати можливість її виплати. До всього, Раду Міхня запропонував посланцям «відразу після повернення Османа до Константинополя послати йому, як володарю майже всієї землі, замість гарачу якісь незвичайної ціни подарунки»⁷⁸.

Зрештою, після жвавих дискусій, 9 жовтня 1621 року було підписано Хотинську мирну угоду⁷⁹. Сторони зобов'язувалися утримувати від нападів на свої території татар і козаків. Молдавії поверталася Хотинська фортеця⁸⁰. При призначенні молдавського господаря слід було враховувати його дружнє ставлення до Речі Посполитої. Польська сторона мала давати щорічну данину Кримському хану. Після укладення договору обидві армії повинні були повернутися в місця дислокації. Коли армія османів і татар покинула околиці Хотина, польський комендант З. Сільницький передав Хотинську фортецю воєводі Валахії Раді Міхні, представником якого при передачі виступив валаський боярин Катарджі, котрий у свою чергу передав її молдавському представнику Костянтину⁸¹. Цікаво, що у венеціанській реляції щодо подій у Молдавії, датованій 4 грудня 1621 р., в якій наведено положення польсько-османської мирної угоди, пункт про повернення молдаванам Хотина зазначений першим: «І по-перше, що поляки повинні повернути Хотин, який вже подарував їм волоський господар». Що стосується обсадження престолу Молдавії, то османи обіцяли полякам посадити господарем людину, «яка є другом»⁸².

Очевидно, автор реляції мав якийсь примірник попереднього проекту угоди, бо в ньому є розбіжності з статочною редакцією, в якій цей пункт, що стосувався лише польської сторони, був поставлений передостаннім – сьомим і зобов'язував поляків, що «після укладення договору повинні будемо Хотин віддати в повному порядку, таким, як застали його по теперішньому приході війська короля, з усім, [що там було], тому, хто буде у той час молдавським господарем». А у пункті, де йшлося про господаря, і він був у переліку шостим, вказувалося, що «оскільки причиною розриву старовинної та священної дружби між Найсвітлішим домом Оттоманським і королем, нашим государем, не малою мірою були злість і жадібність деяких молдавських господарів, то в тих володіннях повинні бути люди обережні і спокійні, які пильно дотримувалися б союзу, встановленого обома сторонами, і виявляли необхідну покірність»⁸³.

Ованес Кам'янецький, автор «Історії Хотинської війни», так описував процес передачі Хотина молдаванам: «У суботу з'явився служитель і з ним важливий богданієць – пиркалаба. Поляки покинули Хотинську фортецю і передали їм. Колись ця фортеця була богданійською, і володіли нею турки. Але за п'ять років до цього якийсь польський князь Корецький захопив фортецю, так що до теперішнього часу нею володіли [поляки].

Отже, тепер ясно, що мир між обома сторонами був укладений на цих умовах – саме [поляки] повертають туркам Хотинську фортецю»⁸⁴.

Характерно, що навіть після укладення перемир'я між турками та поляками, за подіями під Хотиним зі стурбованістю продовжували спостерігати в сусідній Трансильванії. Там під час Хотинської війни небезпідставно побоювалися щодо безпеки своїх кордонів перед нападом татар, які перебували в Молдавії. Про це свідчать листи князя Іштвана Бетлена – племінника князя Трансильванії Габора Бетлена, до жителів Бистриці від 24 жовтня 1621 р. з Алба-Юлії⁸⁵ та від 11 листопада 1621 р з Клужа. Зокрема, у останньому листі князь повідомляв бистричан про направлення ним вивідувачів до Хотина і Ясс з метою з'ясування тамтешньої обстановки, а також здобуття інформації щодо поляків⁸⁶. Варто зауважити, що можновладці з Бистриці й раніше активно збирали дані відносно перебігу війни між поляками та османами в сусідній Молдавії. Приміром,

ще у вересні 1621 р., через листування з урядником Молдавського Кимпулунга колишнім сульгером Іонашку Ротомпаном, бистрицький бирей Андреш Шалар отримав інформацію про прибуття польського війська під Хотин, дії воєводи Молдавії Александру Ілляша та марш армії султана від Дунаю⁸⁷.

Побоювання сусідів щодо стабілізації ситуації у Молдавській землі після укладення мирної угоди під Хотином не були безпідставними, адже форми остаточного мирного договору цей акт набув лише на початку 1623 р., після тривалих переговорів між польською і османською сторонами та ратифікації⁸⁸.

Отже, Хотинська війна 1621 р. стала кульмінацією напружених відносин між Річчю Посполитою і Оттоманською імперією. Під час цього воєнного конфлікту, вирішальна битва якого відбулася під Хотином, війська правителів придунайських князівств брали участь у воєнних діях, а самі господарі, спершу Александру Ілляш, а відтак Раду Міхня, через критянина Костянтина Батісту Вевеллі відіграли важливу посередницьку роль у проведенні мирних переговорів між османською та польською сторонами. Впродовж Хотинської війни султан змінив правителя Молдавії Александру Ілляша, який не зумів запобігти спустошливим рейдам країною польських і козацьких загонів, що грабували населення. Лише пиркелаб Мирон Барновський зумів організувати опір полякам у околицях Хотина, діючи разом із загонами буджакських татар Кантеміра-мурзи. Деякі прихильні до Речі Посполитої молоді молдавські аристократи, як, приміром, П. Могила та Л. Бучек, брали участь в цій війні на боці поляків.

У результаті війни, за умовами мирної польсько-османської угоди, Молдавському князівству було нарешті повернуто Хотинський замок, який перед тим, за згодою Г. Граціані, був зайнятий польським гарнізоном.

¹ М. Чучко, *Хотинська війна 1621 року і придунайські князівства: воєнний та дипломатичний аспекти участі Молдавії і Валахії у польсько-османському конфлікті* [Khotyn War of 1621 and the Danubian Principality: Military and Diplomatic Aspects of the Participation of Moldova and Wallachia in the Polish-Ottoman Conflict], in «XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 400-річчю Хотинської війни. Тези доповідей, Чернівці, 22 – 23 жовтня 2021 р.» / Наук. ред. О.В. Добржанський, Чернівці, Чернівецький національний університет, 2021, с.9-11.

² S. Kobierzycki, *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis: ejus natales et infantiam, electionem in magnum Moscoviae ducem, bella Moscovitica, Turcica, caeterasque res gestae continens, usque ad excessum Sigismundi III Poloniae Sueciaeque regis*, Dantisci, 1655, 952 s.; С. Пуфендорф, *Введение, въ историю европейскую. Чрезъ Самуила Пуфендорфія, на нѣмецкомъ языкѣ сложенное, Также чрезъ Іоанна Фрідеріка Крамера, на латинскіи преложенное. Нынѣ же повелѣниемъ великаго государя царя, и великаго князя, Петра Перваго, всероссійскаго императора, на русскіи съ латинскаго преведенное*, Печатано въ СанктѢпитербурхѣ, 1718, Декабря въ 5 день. [4], 12, 558, 16 с.; М.А. Алекберли, *Борьба украинского народа против турецко-татарской агрессии во второй половине XVI – первой половине XVII вв.* [The struggle of the Ukrainian people against the Turkish-Tatar aggression in the second half of the 16th – the first half of the 17th centuries.], Саратов, Издательство Саратовской университета, 1961, 272 с.; М. А. Алекберли, *Хотинская война (1621 г.)* [Khotyn war (1621)], Черновцы, 1957, 123 с.; В.М. Ботушанський, *Хотинська війна 1621 року – визначна подія історії середньовічної Європи* [The Khotyn War of 1621 is a significant event in the history of medieval Europe], in «Хотинська війна 1621 року. Документи, матеріали, дослідження», Хотин, 2011, с.4-12; М. С. Грушевський, *Історія України-Руси* [History of Ukraine-Rus]: в 11 т., 12 кн., Том VII, *Козацькі часи – до року 1625* (репр. вид. 1995), Київ, Наукова думка, 1995, 624 с.; А.В. Федорук, *Хотинська битва 1621 року* [The Battle of Khotyn in 1621], Чернівці, Золоті литаври, 2010, 74 с.; Т. Ковалець, *Османська імперія у кампанії проти Речі Посполитої 1621 р. (на підставі маловідомих звітів розвідки Республіки)* [The Ottoman Empire in the campaign against the Commonwealth in 1621 (based on little-known intelligence reports of the Republic)], in «XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 400-річчю Хотинської війни. Тези доповідей, Чернівці, 22 – 23 жовтня 2021 р.» / Наук. ред. О.В. Добржанський, Чернівці, Чернівецький національний університет, 2021, с.39-40; Н.С. Рашба, *Очерк истории польско-турецких отношений в XVI – первой четверти XVII в.* [Essay on the history of Polish-Turkish relations in the 16th – first quarter of the 17th centuries], in «Османская империя в первой четверти XVII века: сборник документов и материалов» / Упоряд. Х. М. Ибрагимбейли, Н. С. Рашба, Москва, Наука, 1984, с. 14-52; И. Е. Петросян, *Янычары в Османской империи. Государство и войны (XV-начало XVII*

) [Janissaries in the Ottoman Empire. State and wars (XV – beginning of XVII)], Санкт-Петербург, Наука, 2019, 604 с.; П.М. Сас, *Хотинська війна 1621 року: Монографія* [Khotyn War of 1621: Monograph], Київ, Інститут історії України НАН України, 2011, 520 с.; М. Ільків, *Театр бойових дій Хотинської війни 1621 р. в Пруто-Дністровському межиріччі* [Khotyn War Theater of 1621 in the Prut-Dniester interfluvium], in «XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 400-річчю Хотинської війни. Тези доповідей, Чернівці, 22 – 23 жовтня 2021 р.» / Наук. ред. О.В. Добржанський, Чернівці, Чернівецький національний університет, 2021, с.14-16; M. Nagielski, *Kampania chocimska 1621 roku*, in «Wschodni rocznik humanistyczny», Tom XVIII (2021), No 3, s. 7-25; L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, Warszawa, Bellona Spółka Akcyjna, 2008, 177s.; P. Przeździecki, *Education The Polish-Turkish War of 1620–1621: the battles of Cecora and Chocim*, in «Polish battles and campaigns in 13th–19th centuries», Warszawa, Wojskowe centrum edukacji obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita, 2016, p.87-102; J. Tretiak, *Historia wojny Chocimskiej 1621*, Kraków, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1921, 211 s.; K. Kazalak., T. Gündüz, *II. Osman in Hotin Seferi (1621)*, in «Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi», Ankara, 2003, Issue 14, p.129-144.

³ *Буковина: історичний нарис* [Bukovina: a historical essay] / Ред. кол. СС. Костишин, В.М. Ботушанський, О.В. Добржанський, Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина, Чернівці, Зелена Буковина, 1998, 416 с.; Добржанський О.В., Макар Ю.І., Масан О.М. *Хотинщина: історичний нарис* [Khotyn region: historical essay], Чернівці, Молодий буковинець, 2002, 416 с.; О. Балух, *Воєнно-політичне становище Буковини у складі Молдавської держави у 1600-1621 рр.* [Military and political situation of Bukovina as part of the Moldavian state in 1600-1621], in «Релігія та Соціум. Міжнародний часопис», Чернівці, Чернівецький нац. ун-т, 2016, № 1-2 (21- 22), с.171-183; А. Жуковський, *Історія Буковини* [History of Bukovina], Чернівці, Час, 1991, Ч.1: до 1774 р., 120 с.; *Історія Румунії* [History of Romania] / И. Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др. / Пер. с рум., Москва, Весь мир, 2005, 680 с.; О.М. Масан, *Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р.* [Bukovina as an object of international relations from ancient times to 1774], in «Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.)» / В.М. Ботушанський, С.М. Гакман, Ю.І. Макар та ін. За заг. ред. В.М. Ботушанського, Чернівці, Рута, 2005, с.9-168; О. Масан, *Чернівці в другій половині XIV – XVIII ст. (до 1775 р.)* [Chernivtsi in the second half of XIV – XVIII centuries. (until 1775)], in «Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто)», [Кол. монографія] В.М.Ботушанський, С.В.Біленкова, О.В.Добржанський та ін. За заг. ред. В.М.Ботушанського, Чернівці, Зелена Буковина, 2009, с.23-74; Н.А. Мохов, *Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до начала XIX века* [Moldavia of the era of feudalism (From ancient times to the beginning of the XIX century)], Кишинев, Картя молдовеняскэ, 1964, 440 с.; *Нариси з історії Північної Буковини* [Essays on the history of Northern Bukovina] / Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін., Київ, Наукова думка, 1980, 335 с.; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX в.)* [Essays on the foreign policy history of the Moldavian Principality (the last third of the 14th – the beginning of the 19th century)] / Драгнев Д.М. (отв. ред.), Кишинев, Штиинца, 1987, 464 с.; Л.Е. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – the beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], Москва, «Индрик», 2006, 400 с.; Л.Е. Семенова, *Молдавия и Валахия в отношениях стран региона с османами (1618 – 1634 гг.)* [Moldavia and Wallachia in the relations of the countries of the region with the Ottomans (1618 – 1634)], in «Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточная Европы в XVII в.», Ч. 1, Москва, 1998, с. 115 – 127; М. Чучко, *Молдавське урядування на території Цецинської/ Чернівецької, Сучавської та Хотинської волостей* [Moldovan government in Tsetsina / Chernivtsi, Suceava and Khotyn counties], in «Історія розвитку органів влади на території Чернівецької області», Монографія / С.М.Гакман, О.В. Добржанський, Т.В. Долинянська, Круглашов А.М., Мельничук Я.С., Піддубний І.А., Федорук А.В., Холодницький В.Ф., Чучко М.К., Ярмистий М.В. / За заг. ред. Добржанського О.В., Круглашова А. М., Ярмистого М.В., Чернівці, Букрек, 2014, с.106-187; М. Чучко, *Хотинська війна 1621 року і придунайські князівства: воєнний та дипломатичний аспекти участі Молдавії і Валахії у польсько-османському конфлікті* [Khotyn War of 1621 and the Danubian Principality: Military and Diplomatic Aspects of the Participation of Moldova and Wallachia in the Polish-Ottoman Conflict], in «XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 400-річчю Хотинської війни. Тези доповідей, Чернівці, 22 – 23 жовтня 2021 р.» / Наук. ред. О.В. Добржанський, Чернівці, Чернівецький національний університет, 2021, с.9-11; D. Milewski, *Moldawia między Polską a Turcją*. Gospodar Miron Barnowski i jego polityka (1626-1629), Oświęcim, Napoleon V, 2014, 369 s.; I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas, 1991, 351 p.; I. Nistor, *Istoria românilor*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2002, Vol. I, 661p.; F. Pintescu, *Bătălia de la Hotin (1621): încadrarea tipologică, analiza, prezentarea în istoriografia română*, in «Glasul Bucovinei», Cernăuți-București, 2011, Anul XVIII, № 4 (72), p. 7-31.

⁴ *Вести из Валахии. Zeitung aus Walachei. Записки немецкого офицера о Хотинской войне 1621 г. как исторический источник* (Перевод Ю.А. Мыцыка) [News from Wallachia. Zeitung aus Walachei. Notes of a German officer on the Khotyn war of 1621 as a historical source], in «Русин. Международный исторический журнал», Кишинев, 2011, № 2 (24), с.139-151; *Жерела до історії України-Руси* [Sources for the history of Ukraine-Russia]: В 22 т. / Упор. І. Крип'якевич, Львів, 1908, Т. 8, 412 с.; «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky] (пер. К. Н. Юзбашяна), in «Историко-филологический журнал АН АрмССР», Ереван, 1958, № 2, с. 258-286; *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], in «Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси», Вып. II (перв. половина XVII ст.), Ф. Евлашевский, Я. Собеский, С. Окольский, Г. Боплан. Освобождение невольников. Б. Машкевич; Перевод К. Мельник (под редакцией В. Антоновича) / Под ред. В. Антоновича, Киев, 1896, с. 40-126; «Каменецкая хроника» [Chronicle of Kamenets], in «Османская империя в первой четверти XVII века: сборник документов и материалов» / Упоряд. Х.М. Ибрагимбейли, Н.С. Рашба, Москва, Наука, 1984, с.53-71; Т. Ковалець, *Джерело без купюр: маловідома версія діаріуша Хотинської війни 1621 р. Прокопа Збігнєвського* [Source without banknotes: little-known version of the diary of Khotyn War of 1621 by Prokop Zbigniewski], in «Хотинщина в період польсько-турецьких війн XVII століття (до 395 річчя Хотинської війни 1621 р.)». Матер. наук.-практ. конф. (м. Хотин, 12 жовтня 2016 р.)», Кам'янець-Подільський, ПП Буйницький, 2016, с. 4-19; Т. Ковалець, *Діаріуш Миколая Мархоцького – маловідоме джерело з історії Хотинської битви 1621 р.* [Diary of Nicholas Markhotskoho – a little-known source on the history of the Battle of Khotyn in 1621], in «Питання історії України: зб. наук. ст.», Чернівці, 2016, Т. 18, с. 177-182; Т. Ковалець, «Дума Хотинська» – малознане джерело до історії великої битви 1621 р. [«Duma Khotynska» – a little-known source to the history of the Great Battle of 1621], in «Хотинщина у східноєвропейській історії (до 340 річчя Хотинської битви 1621 р.)» / Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хотин, 8 листопада 2013 р.)», Хотин, ДІАЗ «Хотинська фортеця», 2013, с. 82–91; М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land] / Перевод летописи с молдавского Михаила Лупашко, Кишинев, 2014, 192 с.; Симеон Лехаці, *Путевые заметки* [Travel notes], Москва, Восточная литература, 1965, 321 с.; *Лѣтопись Іоакима Ерлича (1620–1673 гг.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620-1673)] у виданні: [Южнорусские летописи...], in [South Russian chronicles] / [Под ред.] О. Левицкого, Киев, [1916], 456 с.; Є. Луняк, *Козацька Україна XVI-XVIII ст. очима французьких сучасників: хрестоматія* [Cossack Ukraine of the 16th-18th centuries through the eyes of French contemporaries: a textbook], Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя, 2013, 508 с.; Ю. Мицик, *О двух немецких «летучих листках» XVII в.* [About two German «flying sheets» of the 17th century.], in «Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: збірник наукових праць», Вип. 2, 2011, с. 203–212; М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історії із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)] / пер. з османсько-турецької О. Галенка та О. Кульчинського, Київ, Видавництво Жупанського, 2016, 288 с.; *Собственноручныя записки Петра Могилы: 1) Сказания Петра Могилы о чудесных и замечательных явлениях въ церкви православной (южно-русской, молдо-влахийской и греческой)* [Petro Mohyla's handwritten notes: 1) Petro Mohyla's tales of miraculous and magical phenomena in the Orthodox Church (South Russian, Moldavian Vlach and Greek)], in «Архивъ Юго-западной Россіи, издаваемый Временной комиссіей для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторъ» [Archive of Southwestern Russia, published by the Interim Commission for the Analysis of Ancient Acts, which was under Kiev, Podolsky and Volynsky General-Governor], Ч. I, Т. VII, Київ, Типографія Т.Г. Корчакъ-Позицкаго, 1887, с. 49-132; *Записки Тимофея Титловскаго о двухъ походахъ Султана Османа 1620 – 1621* [Notes of Timofey Titlovsky about the two campaigns of Sultan Osman 1620 – 1621], in «Лѣтописъ событій в югозападной Россіи в XVII-мъ вѣкѣ»: в 4-х т. / сост. Самоил Величко, Томъ четвертый: Приложенія, Киев, Типографія Федорова, 1864. XI, с.147-182; *Хотинский мирный договор 9 октября 1621 года* [Khotyn peace treaty October 9, 1621], in «Османская империя в первой четверти XVII века: сборник документов и материалов» / Упоряд. Х.М. Ибрагимбейли, Н.С. Рашба. Москва, Наука, 1984, с.189-191; *Călători străini despre Țările Române / Îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1972, Volumul IV, 634 p.; Cronici Turcești privind Țările Române. Extrase, Vol. I, Sec. XV – mijlocul sec. XVII / Întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1966, 562 p.; Cronici Turcești privind Țările Române, Extrase Vol. II, Sec. XVII – începutul sec. XVIII / Întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1974, 539 p.; Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, Volumul IX, Acte și scrisori (1614 – 1636) / publicate de Andrei Veress, București, M. O., Imprimeria Națională, 1937, XXIV-407 p.; Documente privitoare la istoria Românilor, Volumul XV, Partea II, 1601 – 1825: Acte și scrisori din Archivele orașelor Ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu) / Publ. de N. Iorga, București, 1913, 1943 p.; Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza. Wyd. Wl. Wojcicki, Warszawa 1853, T. 1, 187 s.; S. Lubomirski, Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621, in «Pamiętniki o wyprawie*

chocimskiej r. 1621 / Komp. Z. Pauli, Krakow, 1853, s. 65-105; J. Ostrorog, *Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech*, in «Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621» / Komp. Z. Pauli, Krakow, 1853, s. 15-39; J. Ostrorog, *Wojna wołoska odmcasza tureckiego Osmana przeciwko Koronie Polskiej podniesiona za panowania najaśniejszego Pana Zygmunta Trzeciego*, Poznan, 1622, 11 s.; Axinte Uricariul, *Cronica paralela a țării Românești și a Moldovei* / Editie de Gabriel Strempel, București, Minerva, 1993, Vol. 1, 380 p.; P. Zbigniewski, *Diariusz wyprawy chocimskiej r. 1621*, in «Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Komp. Z. Pauli, Krakow, 1853, s. 42-64.

⁵ М. Чучко, *Хотинська війна 1621 року і придунайські князівства: воєнний та дипломатичний аспекти участі Молдавії і Валахії у польсько-османському конфлікті* [Khotyn War of 1621 and the Danubian Principality: Military and Diplomatic Aspects of the Participation of Moldova and Wallachia in the Polish-Ottoman Conflict], с.9.

⁶ Л. Е. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – the beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], с.177.

⁷ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX в.)* [Essays on the foreign policy history of the Moldavian Principality (the last third of the 14th – the beginning of the 19th century)], с.186-191.

⁸ М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land], с.43-45; «Каменеция хроника», с. 54-56; Axinte Uricariul, *Cronica paralela a țării Românești și a Moldovei*, p.350; М. Наїма, *Гюсейнові городи у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.59-61; *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.46-47, 48-49; *Лѣтопись Іоакима Ерлича (1620–1673 гг.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620-1673)], с.37-38; Л. Е. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – the beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], с.177; *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX в.)* [Essays on the foreign policy history of the Moldavian Principality (the last third of the 14th – the beginning of the 19th century)], с.190-191; Л. Е. Семенова, *Молдавия и Валахия в отношениях стран региона с османами (1618 – 1634 гг.)* [Moldavia and Wallachia in the relations of the countries of the region with the Ottomans (1618 – 1634)], с.115-116; *Буковина: історичний нарис* [Bukovyna: a historical essay], с.47.

⁹ *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX в.)* [Essays on the foreign policy history of the Moldavian Principality (the last third of the 14th – the beginning of the 19th century)], с.191; Л.Е. Семенова, *Молдавия и Валахия в отношениях стран региона с османами (1618 – 1634 гг.)* [Moldavia and Wallachia in the relations of the countries of the region with the Ottomans (1618 – 1634)], с.116.

¹⁰ Симеон Лехаці, *Путевые заметки* [Travel notes], с. 256; *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.50-53.

¹¹ S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.67-68.

¹² *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.51; L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, s.59-60.

¹³ М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land], с.48; М. Наїма, *Гюсейнові городи у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.80; «Каменеция хроника» [Chronicle of Kamenets], с. 58; *Буковина: історичний нарис* [Bukovyna: a historical essay], с.47.

¹⁴ S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.70; *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.57; L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, s.61.

¹⁵ I. Czamańska, *Between Poland and Ottoman Empire. The political and juridical status of Moldavi in the 15th–18th century*, p. 191; М. Чучко, *Хотинська війна 1621 року і придунайські князівства: воєнний та дипломатичний аспекти участі Молдавії і Валахії у польсько-османському конфлікті* [Khotyn War of 1621 and the Danubian Principality: Military and Diplomatic Aspects of the Participation of Moldova and Wallachia in the Polish-Ottoman Conflict], с.9; М. Чучко, *Молдавське урядування на території Цецинської/ Чернівецької, Сучавської та Хотинської волостей* [Moldovan government in Tsetsina / Chernivtsi, Suceava and Khotyn counties], с.38; A. H. Golimaș, *Un domnitor; o epocă: Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, Voievod al Moldovei*, p. 23, 35; D. Milewski, *Moldawia między Polską a Turcją. Gospodar Miron Barnowski i jego polityka (1626-1629)*, s.42.

¹⁶ *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.57-58.

¹⁷ *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.58, 60.

¹⁸ W. Potocki, *Wojna chocimska. Poemat w 10 częściach*, s. 135-139, 383-398, 647-662; D. Milewski, *Moldawia między Polską a Turcją. Gospodar Miron Barnowski i jego polityka (1626-1629)*, s.49-53; I. Czamańska, *Miron Barnowski i jego rodzina w relacjach z Polakami*, s.80; S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s. 78; М. Чучко, *Хотинська війна 1621 року і придунайські князівства: воєнний та дипломатичний аспекти участі Молдавії і Валахії у польсько-османському конфлікті* [Khotyn War of 1621 and the Danubian Principality: Military and Diplomatic Aspects of the Participation of Moldova and Wallachia in the Polish-Ottoman Conflict], c.9.

¹⁹ М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land], c.63.

²⁰ J. Tretiak, *Historia wojny Chocimskiej 1621*, s.115.

²¹ М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land], c.48.

²² *Călători străini despre Țările Române*, p.493.

²³ *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], c.58.

²⁴ *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], c.57.

²⁵ М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], c.62-64; *Cronici Turcești privind Țările Române*. Extrase. Vol. II, p. 78; M. Nagielski, *Kampania chocimska 1621 roku*, s.12; L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, s. 141; П.М. Сас, *Хотинська війна 1621 року: Монографія* [Khotyn War of 1621: Monograph], c.229.

²⁶ *Жерела до історії України-Руси* [Sources for the history of Ukraine-Russia], c.227.

²⁷ «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], c.267; Є. Луняк, *Козацька Україна XVI–XVIII ст. очима французьких сучасників: хрестоматія* [Cossack Ukraine of the 16th-18th centuries through the eyes of French contemporaries: a textbook], c.49; Добржанський О.В., Макар Ю.І., Масан О.М. *Хотинщина: історичний нарис* [Khotyn region: historical essay], c.91; *Буковина: історичний нарис* [Bukovina: a historical essay], c.47.

²⁸ J. Ostrorog, *Wojna wołoska odmcesarza tureckiego Osmana przeciwko Koronie Polskiej podniesiona za panowania najasniejszego Pana Zygmunta Trzeciego*, s.2; J. Ostrorog, *Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech*, s.18-19.

²⁹ S. Kobierzycki, *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis: ejus natales et infantiam, electionem in magnum Moscoviae ducem, bella Moscovitica, Turcica, caeterasque res gestae continens, usque ad excessum Sigismundi III Poloniae Sueciaeque regis*, s.737, 740.

³⁰ *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], c.60, 65; М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land], c.48-49.

³¹ «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], c.268; *Записки Тимофея Титловскаго о двухъ походахъ Султана Османа 1620 – 1621* [Notes of Timofey Titlovsky about the two campaigns of Sultan Osman 1620 – 1621], c.160-161; S. Kobierzycki, *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis: ejus natales et infantiam, electionem in magnum Moscoviae ducem, bella Moscovitica, Turcica, caeterasque res gestae continens, usque ad excessum Sigismundi III Poloniae Sueciaeque regis*, s.743.

³² S. Kobierzycki, *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis: ejus natales et infantiam, electionem in magnum Moscoviae ducem, bella Moscovitica, Turcica, caeterasque res gestae continens, usque ad excessum Sigismundi III Poloniae Sueciaeque regis*, s.738-739; Т. Ковалець, *Джерело без купюр: маловідома версія діаріуша Хотинської війни 1621 р. Прокопа Збігнєвського* [Source without banknotes: little-known version of the diary of Khotyn War of 1621 by Prokop Zbigniewski], c.13.

³³ S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.71-72; Axinte Uricariul, *Cronica paralela a țării Românești și a Moldovei*, p.359.

³⁴ М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], c.68.

³⁵ М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], c.69; S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.71.

³⁶ L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, s.78; S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.74.

³⁷ *Собственноручныя записки Петра Могилы: 1) Сказанія Петра Могилы о чудесныхъ и замѣчательныхъ явленіяхъ въ церкви православной (южно-русской, молдо-влахійской и греческой)* [Petro Mohyla's handwritten notes: 1) Petro Mohyla's tales of miraculous and magical phenomena in the Orthodox Church (South Russian, Moldavian Vlach and Greek)], c.77-78.

³⁸ М. А. Алекберли, *Хотинская война (1621 г.)* [Khotyn war (1621)], с.81; Сас П.М. Хотинська війна 1621 року, с. 280; М. Ільків, *Театр бойових дій Хотинської війни 1621 р. в Пруто-Дністровському межиріччі* [Khotyn War Theater of 1621 in the Prut-Dniester interfluve], с.15.

³⁹ S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.68, 74; М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.69-70; М. С. Грушевський, *Історія України-Руси* [History of Ukraine-Rus], с.468-469.

⁴⁰ М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.68; *Cronici Turcești privind Țările Române*. Extrase. Vol. II, p.79.

⁴¹ Т. Ковалець, *Османська імперія у кампанії проти Речі Посполитої 1621 р. (на підставі маловідомих звітів розвідки Республіки)* [The Ottoman Empire in the campaign against the Commonwealth in 1621 (based on little-known intelligence reports of the Republic)], с.40.

⁴² *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, p.238-239.

⁴³ М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land], с.55; «Каменецкая хроника» [Chronicle of Kamenets], с. 60; С. С. Giurescu, *Istoria românilor*, p.35.

⁴⁴ *Cronici Turcești privind Țările Române*. Extrase. Vol. I, p.524.

⁴⁵ N. C. Bejenaru, *Ștefan Tomșa II (1611–1616; 1621–1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, p.82; С. С. Giurescu, *Istoria românilor*, p.36.

⁴⁶ V. Constantinov, *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale (1611–1634)*, p.184.

⁴⁷ S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.78-79; «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.268; «Каменецкая хроника» [Chronicle of Kamenets], с. 59; J. Ostrorog, *Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech*, s.23; *Cronici Turcești privind Țările Române*. Extrase. Vol. II, p.77; Н.С. Рашба, *Очерк истории польско-турецких отношений в XVI – первой четверти XVII в.* [Essay on the history of Polish-Turkish relations in the 16th – first quarter of the 17th centuries], с.35-36; *Нариси з історії Північної Буковини* [Essays on the history of Northern Bukovina], с.73; *Буковина: історичний нарис* [Bukovina: a historical essay], с.47-48.

⁴⁸ «Каменецкая хроника» [Chronicle of Kamenets], с. 59; М. Ільків, *Театр бойових дій Хотинської війни 1621 р. в Пруто-Дністровському межиріччі* [Khotyn War Theater of 1621 in the Prut-Dniester interfluve], с.15; А. Жуковський, *Історія Буковини* [History of Bukovina], с.69; *Буковина: історичний нарис* [Bukovina: a historical essay], с.48; К. Kazalak, T. Gündüz, II. *Osman in Hotin Seferi (1621)*, p. 141; И. Е. Петросян, *Янычары в Османской империи. Государство и войны (XV – начало XVII)* [Janissaries in the Ottoman Empire. State and wars (XV – beginning of XVII)], с.494.

⁴⁹ «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.269; «Каменецкая хроника» [Chronicle of Kamenets], с.59.

⁵⁰ *Вести из Валахии. Zeitung aus Walachei. Записки немецкого офицера о Хотинской войне 1621 г. как исторический источник* (Перевод Ю.А. Мыцыка) [News from Wallachia. Zeitung aus Walachei. Notes of a German officer on the Khotyn war of 1621 as a historical source], с.145.

⁵¹ П.М. Сас, *Хотинська війна 1621 року: Монографія* [Khotyn War of 1621: Monograph], с.269.

⁵² Ю. Мицик, *О двух немецких «летучих листках» XVII в.* [About two German «flying sheets» of the 17th century], с.206.

⁵³ М. Костин, *Летопись земли Молдавской* [Chronicle of the Moldavian land], с.49; *Вести из Валахии. Zeitung aus Walachei. Записки немецкого офицера о Хотинской войне 1621 г. как исторический источник* (Перевод Ю.А. Мыцыка) [News from Wallachia. Zeitung aus Walachei. Notes of a German officer on the Khotyn war of 1621 as a historical source], с.148; P. Zbigniewski, *Diariusz wyprawy chocimskiej r. 1621*, s.48.

⁵⁴ *Лѣтопись Иоахима Ерлича (1620–1673 гг.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620–1673)], с.47.

⁵⁵ *Вести из Валахии. Zeitung aus Walachei. Записки немецкого офицера о Хотинской войне 1621 г. как исторический источник* (Перевод Ю.А. Мыцыка) [News from Wallachia. Zeitung aus Walachei. Notes of a German officer on the Khotyn war of 1621 as a historical source], с.148.

⁵⁶ П.М. Сас, *Хотинська війна 1621 року: Монографія* [Khotyn War of 1621: Monograph], с. 270.

⁵⁷ М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.77; К. Kazalak, T. Gündüz, II. *Osman in Hotin Seferi (1621)*, p.141.

⁵⁸ М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязі історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.71; M. Nagielski,

Kampania chocimska 1621 roku, s.14; П.М. Сас, *Хотинська війна 1621 року: Монографія* [Khotyn War of 1621: Monograph], с.259.

⁵⁹ «Камене́цкая хроника» [Chronicle of Kamenets], с.62.

⁶⁰ S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.68; «Каменецкая хроника», с.58.

⁶¹ S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, s.69-71, 72, 75; «Камене́цкая хроника» [Chronicle of Kamenets], с.62; A. H. Golimaş, *Diplomatul Constantin Batişte Vevelli Rettimiotul şi revoluţia Moldovei din primăvara anului 1633*, p.408-409.

⁶² «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.272.

⁶³ *Лѣтопись Іоакима Ерлича (1620–1673 гг.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620-1673)], с.50-51.

⁶⁴ Т. Ковалець, *Діаріуш Миколая Мархоцького – маловідоме джерело з історії Хотинської битви 1621 р.* [Diary of Nicholas Markhotskoho – a little-known source on the history of the Battle of Khotyn in 1621], с. 179.

⁶⁵ J. Ostrorog, *Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech*, s.25.

⁶⁶ *Лѣтопись Іоакима Ерлича (1620–1673 гг.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620–1673)], с.54-55; «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.273.

⁶⁷ «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.274.

⁶⁸ *Лѣтопись Іоакима Ерлича (1620–1673 гг.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620–1673)], с.54-58.

⁶⁹ «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.274.

⁷⁰ «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.275.

⁷¹ П.М. Сас, *Хотинська війна 1621 року: Монографія* [Khotyn War of 1621: Monograph], с.477.

⁷² С. Пуфендорф, *Введение, въ историю европейскую. Чрезъ Самуила Пуфендорфія, на нѣмецкомъ языцѣ сложенное, Таже чрезъ Іоанна Фрідеріка Крамера, на латинскіи преложенное. Нынѣ же повелѣниемъ великаго государя царя, и великаго князя, Петра Перваго, всероссійскаго імператора, на россійскіи съ латинскаго преведенное* [An introduction to European history. Through Samuel Pufendorffy, folded in German, and also through John Frederik Kramer, translated into Latin. Now, by the command of the great sovereign, the tsar, and the great prince, Peter the Great, the all-Russian emperor, translated into Russian from Latin], с. 389; «Камене́цкая хроника» [Chronicle of Kamenets], с. 67-68, 70-71; Симеон Лехацци, *Путевые заметки* [Travel notes], с.260; С. Луняк, *Козацька Україна XVI – XVIII ст. очима французьких сучасників: хрестоматія* [Cossack Ukraine of the 16th-18th centuries through the eyes of French contemporaries: a textbook], с.50; Л. Е. Семенова, *Молдавия и Валахия в отношениях стран региона с османами (1618 – 1634 гг.)* [Moldavia and Wallachia in the relations of the countries of the region with the Ottomans (1618 – 1634)], с.116; Л.Е. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – the beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], с.178; П.М. Сас, *Хотинська війна 1621 року: Монографія* [Khotyn War of 1621: Monograph], с.435.

⁷³ Т. Ковалець, «Дума Хотинська» – малознане джерело до історії великої битви 1621 р. [«Duma Khotynska» – a little-known source to the history of the Great Battle of 1621], с.90.

⁷⁴ Л. Е. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – the beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], с.178.

⁷⁵ *Лѣтопись Іоакима Ерлича (1620–1673 гг.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620 – 1673)], с.58.

⁷⁶ М. Наїма, *Гюсейнові города у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.79; T. Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1621 – 1672)*, p.46.

⁷⁷ *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.114.

⁷⁸ *История Хотинского похода Якуба Собеского 1621* [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], с.114-115.

⁷⁹ T. Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1621 – 1672)*, p.46.

⁸⁰ Ю. Мицик, *О двух немецких «летучих листках» XVII в.* [About two German «flying sheets» of the 17th century.], с.209; *Cronici Turcești privind Țările Române*. Extrase. Vol. I, p.524; I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p.114; *Istoria românilor*. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit european: (1601 – 1711/1716), p.79.

⁸¹ М. Наїма, *Гюсейнові города у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну)* [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)], с.80; О.М. Масан,

Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. [Bukovyna as an object of international relations from ancient times to 1774], с.99; О. Балух, *Воєнно-політичне становище Буковини у складі Молдавської держави у 1600 – 1621 рр.* [Military and political situation of Bukovyna as part of the Moldavian state in 1600 – 1621], с.179.

⁸² *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, p.241.

⁸³ *Хотинский мирный договор 9 октября 1621 года* [Khotyn peace treaty October 9, 1621], с.190.

⁸⁴ «История Хотинской войны» Иоаннеса Каменецкого [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky], с.277.

⁸⁵ *Documente privitoare la istoria Românilor*, p.917-918.

⁸⁶ *Documente privitoare la istoria Românilor*, p. 922-923.

⁸⁷ *Documente privitoare la istoria Românilor*, p.915; V. Constantinov, *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale (1611–1634)*, p.184.

⁸⁸ Л.Е. Семенова, *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)* [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – the beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)], с.179-180; О.М. Масан, *Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р.* [Bukovyna as an object of international relations from ancient times to 1774], с.99.

References

1. M.A. Alekberly, *Borba ukraynskoho naroda protyv turetsko-tatarskoi ahressyy vo vtoroi polovyni XVI – pervoi polovyni XVII vv.* [The struggle of the Ukrainian people against the Turkish-Tatar aggression in the second half of the 16th – the first half of the 17th centuries.], Saratov, Yzdatelstvo Saratovskoiu unyversyteta, 1961, 272 s.
2. M. A. Alekberly, *Khotynskaia voina (1621 g.)* [Khotyn war (1621)], Chernovtsy, 1957, 123 s.
3. Axinte Uricariul, *Cronica paralela a țării Românești și a Moldovei* / Editie de Gabriel Strempele, București, Minerva, 1993, Vol. 1, 380 p.
4. O. Balukh, *Voienno-politychne stanovyshe Bukovyny u skladi Moldavskoi derzhavy u 1600-1621 rr.* [Military and political situation of Bukovyna as part of the Moldavian state in 1600–1621], in «Relihiia ta Sotsium. Mizhnarodnyi chasopys» [Religion and Society. International Magazine], Chernivtsi, Chernivetskyi nats. un-t, 2016, № 1-2 (21– 22), s.171-183.
5. N. C. Bejenaru, Ștefan Tomșa II (1611–1616; 1621–1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova, Iași Institut modern de arte Grafice Ștefaniu & Staierman, 1926, 92 p.
6. V.M. Botushanskyi, *Khotynska viina 1621 roku – vyznachna podiia istorii serednovichnoi Yevropy* [The Khotyn War of 1621 is a significant event in the history of medieval Europe], in «Khotynska viina 1621 roku. Dokumenty, materialy, doslidzhennia» [The Khotyn War of 1621. Documents, materials, research], Khotyn, 2011, s.4-12.
7. *Bukovyna: istorychnyi narys* [Bukovyna: a historical essay] / Red. kol. SS. Kostyshyn, V.M. Botushanskyi, O.V. Dobrzhanskyi, Yu.I. Makar, O.M. Masan, L.P. Mykhailyna, Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, 416 s.
8. *Călători străini despre Țările Române* / Îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1972, Volumul IV, 634 p.
9. M. Chuchko, *Khotynska viina 1621 roku i pryduaiski kniazivstva: voiennyi ta dyplomatychnyi aspekty uchasti Moldavii i Valakhii u polsko-osmanskomu konflikti* [Khotyn War of 1621 and the Danubian Principality: Military and Diplomatic Aspects of the Participation of Moldova and Wallachia in the Polish-Ottoman Conflict], in «XIII Bukovynska mizhnarodna istoryko-kraieznava konferentsiia, prysviachena 400-richchiu Khotynskoi viiny. Tezy dopovidei, Chernivtsi, 22 – 23 zhovtnia 2021 r.» [XIII Bukovynian International Historical and Local History Conference dedicated to the 400th anniversary of the Khotyn War. Abstracts, Chernivtsi, October 22-23, 2021] / Nauk. red. O.V. Dobrzhanskyi, Chernivtsi, Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2021, s.9-11.
10. M. Chuchko, *Moldavske uriaduvannia na terytorii Tsetsynskoi/ Chernivetskoi, Suchavskoi ta Khotynskoi volostei* [Moldovan government in Tsetsina / Chernivtsi, Suceava and Khotyn counties], in «Istoriia rozvytku orhaniv vldy na terytorii Chernivetskoi oblasti», Monohrafia [History of development of authorities in the Chernivtsi region, Monograph] / S.M.Hakman, O.V. Dobrzhanskyi, T.V. Dolynianska, Kruhlov A.M., Melnychuk Ya.S., Pidubnyi I.A., Fedoruk A.V., Kholodnytskyi V.F., Chuchko M.K., Yarmystyi M.V. / Za zah. red. Dobrzhanskoho O.V., Kruhlova A. M., Yarmystoho M.V., Chernivtsi, Bukrek, 2014, s.106-187.
11. V. Constantinov, *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale (1611–1634)*, 611.02 Istoria românilor, Teză de doctor habilitat în istorie, Chișinău, 2019, 274 p.
12. *Cronici Turcești privind Țările Române. Extrase, Vol. I, Sec. XV – mijlocul sec. XVII / Întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1966, 562 p.

13. Cronici Turcești privind Țările Române, Extrase Vol. II, Sec. XVII – începutul sec. XVIII / Întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1974, 539 p.
14. I. Czamańska, Between Poland and Ottoman Empire. The political and juridical status of Moldavi in the 15th – 18th century, in «Turkey and Romania. A history of partnership and collaboration in the Balcans», Istanbul, 2016, s. 181-192.
15. I. Czamańska, Miron Barnovschi i jego rodzina w relacjach z Polakami, in «Wielowiekowe bogactwo polsko-romuńskich związków historycznych i kulturowych = Bogăția multiseclară a legăturilor istorice și culturale polono-române, Suceava: Związek Polaków w Rumunii, 2014, s. 79-89.
16. Dobrzahnskyi O.V., Makar Yu.I., Masan O.M. Khotynshchyna: istorychnyi narys [Khotyn region: historical essay], Chernivtsi, Molodyi bukovynets, 2002, 416 s.
17. Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, Volumul IX, Acte și scrisori (1614 – 1636) / publicate de Andrei Veress, București, M. O., Imprimeria Natională, 1937, XXIV-407 p.
18. Documente privitoare la istoria Românilor, Volumul XV, Partea II, 1601 – 1825: Acte și scrisori din Archivele orașelor Ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu)/ Publ. de N. Iorga, București, 1913, 1943 p.
19. A.V. Fedoruk, Khotynska bitva 1621 roku [The Battle of Khotyn in 1621], Chernivtsi, Zoloti lytavry, 2010, 74 s.
20. T. Gemil, Țările Române în contextul politic internațional (1621 – 1672), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, 231 p.
21. C. C. Giurescu, Istoria românilor, București, All Educational, 2003, Vol. III, 792 p.
22. A. H. Golimaș, Diplomatul Constantin Bățiște Vevelli Rettimiotul și revoluția Moldovei din primăvara anului 1633, in «Studii și cercetări istorice», Iași, 1943, Vol. XVIII, p. 403-419.
23. A. H. Golimaș, Un domnitor, o epocă: Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, Voievod al Moldovei, București, Sport-Turism, 1980, 271 p.
24. Ș. S. Gorovei, Neamul lui Miron vodă Barnovschi, in «Dragomirna: istorie, tezaur, ctitori», Dragomirna, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 299-312.
25. I. Gumenăi, Istoria Cetății Hotin (continuare din numărul anterior), in «Epifania. Revistă de dialog ortodox, Iași, 2014, Nr. 28, Martie – Mai, p.126-135.
26. M. S. Hrushevskyi, Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus]: v 11 t., 12 kn., Tom VII, Kozatski chasy – do roku 1625 (repr. vyd. 1995), Kyiv, Naukova dumka, 1995, 624 s.
27. M. Ilkiv, Teatr boiovykh dii Khotynskoi viiny 1621 r. v Pruto-Dnistrovskomu mezhyrichchi [Khotyn War Theater of 1621 in the Prut-Dniester interfluvium], in «XIII Bukovynska mizhnarodna istoryko-kraieznavcha konferentsiia, prysviachena 400-richchiu Khotynskoi viiny. Tezy dopovidei, Chernivtsi, 22 – 23 zhovtnia 2021 r.» [XIII Bukovynian International Historical and Local History Conference dedicated to the 400th anniversary of the Khotyn War. Abstracts, Chernivtsi, October 22-23, 2021.] / Nauk. red. O.V. Dobrzahnskyi, Chernivtsi, Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2021, s.14-16.
28. Istoriia Khotynskoho pokhoda Yakuba Sobeskooho 1621 [History of the Khotyn campaign Yakub Sobieski 1621], in «Memuary, otnosiashchiesia k ystoriy Yuzhnoi Rusy» [Memoirs related to the history of Southern Russia], Vyp. II (perv. polovyna XVII st.), F. Evlashevskyi, Ya. Sobeskyi, S. Okolskyi, H. Boplan. Osvobozhdenye nevolnykov. B. Mashkevych; Perevod K. Melnyk (pod redaktsiyei V. Antonovycha) / Pod red. V. Antonovycha, Kyev, 1896, s. 40-126.
29. «Istoriia Khotynskoi voiny» Yoannesa Kamenetskoho [«History of the Khotyn War» by Ioannes Kamenetsky] (per. K. N. Yuzbashiana), in «Ystoriyo-fylolohycheskyi zhurnal AN ArmSSR» [Historical and Philological Journal of the Academy of Sciences of the ArmSSR], Erevan, 1958, № 2, s. 258-286.
30. Istoria românilor, Vol. V, O epocă de înnoiri în spirit european: (1601 – 1711/1716), București, Editura Enciclopedica, 2003, 1045 p.
31. Istoriia Rumyniy [History of Romania]/ I. Bolovan, I.-A. Pop (koordinatory) y dr. / Per. s rum., Moskva, Vesmyr, 2005, 680 s.
32. «Kamenetskaia khronika» » [Chronicle of Kamenets], in «Osmanskaia ympyria v pervoi cherty XVII veka: sbornik dokumentov y materyalov» [The Ottoman Empire in the First Quarter of the 17th Century: A Collection of Documents and Materials] / Uporiad. Kh. M. Ybrahymbeily, N. S. Rashba, Moskva, Nauka, 1984, s.53-71.
33. K. Kazalak., T. Gündüz, II. Osman in Hotin Seferi (1621), in «Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi», Ankara, 2003, Issue 14, p.129-144.
34. Khotynskyi myrnyi dohovor 9 oktiabria 1621 hoda [Khotyn peace treaty October 9, 1621], in «Osmanskaia ympyria v pervoi cherty XVII veka: sbornik dokumentov y materyalov» [The Ottoman Empire in the First Quarter of the 17th Century: A Collection of Documents and Materials] / Uporiad. Kh. M. Ybrahymbeily, N. S. Rashba. Moskva, Nauka, 1984, s.189-191.

35. S. Kobierzycki, *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis: ejus natales et infantiam, electionem in magnum Moscoviae ducem, bella Moscovitica, Turcica, caeterasque res gestae continens, usque ad excessum Sigismundi III Poloniae Sueciaeque regis*, Dantisci, 1655, 952 s.
36. M. Kostyn, *Letopys zemly Moldavskoi* [Chronicle of the Moldavian land]/ *Perevod letopysy s moldavskoho Mykhayla Lupashko*, Kyshynev, 2014, 192 s.
37. T. Kovalets, *Diariush Mikolaia Markhotskoho – malovidome dzherelo z istorii Khotynskoi bytvy 1621 r.* [Diary of Nicholas Markhotskoho – a little-known source on the history of the Battle of Khotyn in 1621], in «Pytannia istorii Ukrainy: zb. nauk. st.» [Questions of the history of Ukraine: Coll. Science. Art.], Chernivtsi, 2016, T. 18, s. 177-182.
38. T. Kovalets, «Duma Khotynska» – maloznane dzherelo do istorii velykoi bytvy 1621 r. [«Duma Khotynska» – a little-known source to the history of the Great Battle of 1621], in «Khotynshchyna u skhidnoevropeiskii istorii (do 340 richnytsi Khotynskoi bytvy 1673 r.) / Mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Khotyn, 8 lystopada 2013 r.)» [Khotyn region in Eastern European history (to the 340th anniversary of the Battle of Khotyn in 1673) / Mater. International. scientific-practical conf. (Khotyn, November 8, 2013)], Khotyn, DIAZ «Khotynska fortetsia», 2013, s. 82-91.
39. T. Kovalets, *Dzherelo bez kupiur: malovidoma versiia diariusha Khotynskoi viiny 1621 r. Prokopa Zbignievskoho* [Source without banknotes: little-known version of the diary of Khotyn War of 1621 by Prokop Zbigniewski], in «Khotynshchyna v period polsko-turetskykh viin XVII stolittia (do 395 richchia Khotynskoi viiny 1621 r.). Mater. nauk.-prakt. konf. (m. Khotyn, 12 zhovtnia 2016 r.)» [Khotyn Region during the Polish-Turkish Wars of the XVII century (to the 395th anniversary of the Khotyn War of 1621). Mater. scientific-practical conf. (Khotyn, October 12, 2016)], Kamianets-Podilskyi, PP Buinytskyi, 2016, s. 4-19.
40. T. Kovalets, *Osmanska imperiia u kampanii proty Rechi Pospolytoi 1621 r. (na pidstavi malovidomykh zvitiv rozvidky Respubliki)* [The Ottoman Empire in the campaign against the Commonwealth in 1621 (based on little-known intelligence reports of the Republic)], in «XIII Bukovynska mizhnarodna istoriko-kraieznavcha konferentsiia, prysviachena 400-richchiu Khotynskoi viiny. Tezy dopovidei, Chernivtsi, 22 – 23 zhovtnia 2021 r.» [XIII Bukovina International Historical and Local History Conference, dedicated to the 400th anniversary of the Khotyn War. Abstracts, Chernivtsi, October 22–23, 2021]/ *Nauk. red. O.V. Dobrzhanskyi, Chernivtsi, Chernivetskyi natsionalnyi universytet*, 2021, s.39-40.
41. *Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza*. Wyd. Wl. Wojcicki, Warszawa, 1853, T. 1, 187 s.
42. *Letopys Ioakhyma Erlycha (1620–1673 gg.)* [Chronicle Ioakhym Erlych (1620–1673)] u vydanni: [Yuzhnorusskye letopysy...] / [South Russian chronicles] / [Pod red.] O. Levytskoho, K., [1916], 456 s.
43. S. Lubomirski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, in «Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Komp. Z. Pauli, Krakow, 1853, s. 65-105.
44. Ye. Luniak, *Kozatska Ukraina XVI – XVIII st. ochyma frantsuzkykh suchasnykiv: khrestomatiia* [Cossack Ukraine of the 16th – 18th centuries through the eyes of French contemporaries: a textbook], Nizhyn, NDU im. M. Hoholia, 2013, 508 s.
45. O.M. Masan, *Bukovyna yak ob'ekt mizhnarodnykh vidnosyn z davnykh chasiv do 1774 r.* [Bukovyna as an object of international relations from ancient times to 1774], in «Bukovyna v konteksti yevropeyskykh mizhnarodnykh vidnosyn (z davnykh chasiv do seredyiny XX st.)» [Bukovyna in the context of European international relations (from ancient times to the middle of the twentieth century.)], [Kol.monohr.] / V.M. Botushanskyi, S.M. Hakman, Yu.I. Makar ta in. *Za zah. red. V.M. Botushanskoho*, Chernivtsi, Ruta, 2005, s.9-168.
46. O. Masan, *Chernivtsi v druhii polovyni XIV – XVIII st. (do 1775 r.)* [Chernivtsi in the second half of XIV – XVIII centuries. (until 1775)], in «Chernivtsi: Istoriia i suchasnist (Yuvileine vydannia do 600-richchia pershoi pysemnoi zghadky pro misto)» [Chernivtsi: History and modernity (Anniversary edition to the 600th anniversary of the first written mention of the city)], [Kol. monohrafiia] V.M.Botushanskyi, S.V.Bilenkova, O.V.Dobrzhanskyi ta in. *Za zah. red. V.M.Botushanskoho*, Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 2009, s.23-74.
47. D. Milewski, *Moldawia między Polską a Turcją. Gospodar Miron Barnowski i jego polityka (1626–1629)*, Oświęcim, Napoleon V, 2014, 369 s.
48. N.A. Mokhov, *Moldaviia epokhy feodalizma (Ot drevneishykh vremen do nachala XIX veka* [Moldavia of the era of feudalism (From ancient times to the beginning of the XIX century)], Kyshynev, Kartia moldoveniaske, 1964, 440 s.
49. Yu. Mytsyk, *O dvukh nemetskykh «letuchykh lystkakh» XVII v.* [About two German «flying sheets» of the 17th century.], in «Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: zbirnyk naukovykh prats» [Problems of the history of Central and Eastern Europe: a collection of scientific papers], Vyp. 2, 2011, s. 203-212.
50. M. Nagielski, *Kampania chocimska 1621 roku*, in «Wschodni rocznik humanistyczny», Tom XVIII (2021), No3, s. 7-25.

51. M. Naima, *Hiuseinovi horody u vytyahu istorii iz zakhodu ta skhodu. (Povidomlennia pro Ukrainu) [Hussein Gardens in the Extract of Stories from the West and the East. (Information about Ukraine)]*/ per. z osmansko-turetskoi O. Halenka ta O. Kulchynskoho, Kyiv, Vydavnytstvo Zhupanskoho, 2016, 288 s.
52. *Narysy z istorii Pivnichnoi Bukovyny [Essays on the history of Northern Bukovina]* / Redkol.: F. P. Shevchenko (vidp. red.) ta in., Kyiv, Naukova dumka, 1980, 335 s.
53. I. Nistor, *Istoria Basarabiei, București, Humanitas, 1991, 351 p.*
54. I. Nistor, *Istoria românilor, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2002, Vol. I, 661p.*
55. *Ocherky vneshnepolytycheskoi ystoryy Moldavskoho kniazhestva (posledniaia tret' XIV – nachalo XIX v.) [Essays on the foreign policy history of the Moldavian Principality (the last third of the 14th – the beginning of the 19th century)]* / Drahnev D.M. (otv. red.), Kyshynev, Shtyntsya, 1987, 464 s.
56. J. Ostrorog, *Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech*, in «Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621» / Komp. Z. Pauli, Krakow, 1853, s. 15-39.
57. J. Ostrorog, *Wojna wołoska odmcesarza tureckiego Osmana przeciwko Koronie Polskiej podniesiona za panowania najaśniejszego Pana Zygmunta Trzeciego*, Poznan, 1622, 11 s.
58. Y. E. Petrosian, *Yanychary v Osmanskoi ymperyi. Hosudarstvo y voiny (XV-nachalo XVII) [Janissaries in the Ottoman Empire. State and wars (XV – beginning of XVII)]*, Sankt-Peterburg, Nauka, 2019, 604 s.
59. F. Pintescu, *Bătălia de la Hotin (1621): încadrarea tipologică, analiza, prezentarea în istoriografia română*, in «Glasul Bucovinei», Cernăuți-București, 2011, Anul XVIII, № 4 (72), p. 7-31.
60. L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, Warszawa, Bellona Spółka Akcyjna, 2008, 177s.
61. W. Potocki, *Wojna chocimska. Poemat w 10 częściach*, Warszawa, Nakł. S. Lewentala, 1880, 486 + 60 + 368 s.
62. P. Przeździecki, *Education The Polish-Turkish War of 1620–1621: the battles of Cecora and Chocim*, in «Polish battles and campaigns in 13th – 19th centuries», Warszawa, Wojskowe centrum edukacji obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita, 2016, p.87-102.
63. S. Pufendorf, *Vvedenie, v istoriiu evropeyskuiu. Chrez Samuyla Pufendorfiia, na nemetskom yazytse slozhennoe, Tazhe chrez Ioanna Friderika Kramera, na latinskiy prelozhennoe. Nyne zhe poveleniem velikaho hosudaria tsaria, y velikaho kniazia, Petra Pervaho, vserossiyskaho imperatora, na rossiyskiy s latinskaho prevedennoe [An introduction to European history. Through Samuel Pufendorffy, folded in German, and also through John Frederik Kramer, translated into Latin. Now, by the command of the great sovereign, the tsar, and the great prince, Peter the Great, the all-Russian emperor, translated into Russian from Latin]*, Pechatano v Sanktpiterburkhe, 1718, Dekabria v 5 den. [4], 12, 558, 16 s.
64. N.S. Rashba, *Ocherk ystoryy polsko-turetskykh otnosheniy v XVI – pervoi chetverty XVII v. [Essay on the history of Polish-Turkish relations in the 16th – first quarter of the 17th centuries]*, in «Osmanskaia ymperyia v pervoi cherty XVII veka: sbornik dokumentov y materyalov» [The Ottoman Empire in the First Quarter of the 17th Century: A Collection of Documents and Materials] / Uporiad. Kh. M. Ybrahymbeily, N. S. Rashba, Moskva, Nauka, 1984, s. 14-52.
65. P.M. Sas, *Khotynska viina 1621 roku: Monohrafiia [Khotyn War of 1621: Monograph]*, Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011, 520 s.
66. L.E.Semenova, *Kniazhestva Valakhiyay Moldaviy. Konets XIV–nachalo XIX v. (Ocherky vneshnepolytycheskoi ystoryy) [Principalities of Wallachia and Moldavia. The end of the XIV – the beginning of the XIX century. (Essays on foreign policy history)]*, Moskva, «Yndryk», 2006, 400 s.
67. L.E. Semenova, *Moldaviya y Valakhiya v otnosheniyakh stran rehyona s osmanamy (1618 – 1634 gg.) [Moldavia and Wallachia in the relations of the countries of the region with the Ottomans (1618 – 1634)]*, in «Osmanskaia ymperyia y strany Tsentralnoi, Vostochnoi y Yuho-Vostochnaia Evropy v XVII v.» [The Ottoman Empire and the countries of Central, Eastern and South-Eastern Europe in the 17th century], Ch. 1, Moskva, Yzd-vo, 1998, s. 115-127.
68. *Sobstvennoruchnyia zapysky Petra Mohyly: 1) Skazaniia Petra Mohyly o chudesnykh y zamchatelnykh yavleniyakh v tserkvy pravoslavnoi (yuzhno-russkoi, moldo-vlakhiskoi y hrecheskoi) [Petro Mohyla's handwritten notes: 1) Petro Mohyla's tales of miraculous and magical phenomena in the Orthodox Church (South Russian, Moldavian Vlach and Greek)]*, in «Arkhyv Yuho-zapadnoi Rossii, yzdavaemyi Vremennoi komysseyi dlia razbora drevnykh aktov, sostoiashchei pry Kievskom, Podolskom y Volynskom Heneral-Hubernatore» [Archive of Southwestern Russia, published by the Interim Commission for the Analysis of Ancient Acts, which was under Kiev, Podolsky and Volynsky General-Governor], Ch. I, T. VII, Kiev, Typohrafiia T.H. Korchak-Pozytskaho, 1887, s. 49-132.
69. Symeon Lekhatsy, *Putevye zametky [Travel notes]*, Moskva, Vostochnaia lyteratura, 1965, 321 s.
70. J. Tretyak, *Historia wojny Chocimskiej 1621*, Kraków, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1921, 211 s.

71. Vesty yz Valakhyy. Zeitung aus Walachei. Zapysky nemetskoho ofytsera o Khotynskoi voine 1621 g. kak ystorycheskyi ystochnyk [News from Wallachia. Zeitung aus Walachei. Notes of a German officer on the Khotyn war of 1621 as a historical source] (Perevod Yu.A. Mytsyka), in «Rusyn. Mezhdunarodnyi ystorycheskyi zhurnal» [Rusin. International historical journal], Kyshynev, 2011, № 2 (24), s.139-151.
72. Zapysky Tymofeia Tytlovskaho o dvukh pokhodakh Sultana Osmana 1620 – 1621 [Notes of Timofey Titlovsky about the two campaigns of Sultan Osman 1620 – 1621], in «Letopys sobytii v yuhozapadnoi Rossii v XVII-m veke» [Chronicle of events in southwestern Russia in the 17th century]: v 4-x t. / sost. Samoyl Velychko, Tom chetvertyi: Prylozheniia, Kyiv, Typohrafiia Fedorova, 1864. XI, s.147-182.
73. P. Zbignewski, Diariusz wyprawy chocimskiej r. 1621, in «Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Komp. Z. Pauli, Krakow, 1853, s. 42-64.
74. Zherela do istorii Ukrainy-Rusy [Sources for the history of Ukraine-Russia]: V 22 t. / Upor. I. Krypiakevych, Lviv, 1908, T. 8, 412 s.
75. A. Zhukovskyi, Istoriiia Bukovyny [History of Bukovina], Chernivtsi, Chas, 1991, Ch.1: do 1774 r., 120 s.